

NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE PİREVİ (HACI BEKTAŞ VELİ TEKKESİ) (1830-1846)*

Pirhouse (Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge)
According to the Civil Registration Records
(1830-1846)

Aziz ALTI**

Öz

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer edinmiş olan Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla eş zamanlı olarak yasaklanmıştır. Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş Veli tekkesi (Pirevi), bu süreçten etkilenmiş ve bir müddet Nakşilerin yönetimi altında kalmıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda değişik arşiv vesikalarına dayanılarak Pirevi'nin bu dönemi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızı diğerlerinden farklı kılan nokta nüfus defterleri verileri ışığında Pirevi'ne bakmak ve bu doğrultuda yeni bilgileri ortaya koymak olmuştur. 1830-1846 yılları arasında tutulan 6 adet nüfus defteri, bu çalışmanın ana hatlarını oluşturmuştur. Nüfus verilerinden yola çıkarak Pirevi'nin çatısı altında bulunan Babagan Bektaşiler, Çelebiler ve Nakşi şeyh ile ailesi hakkında yeni bilgiler ve görüşler öne sürülmüştür. Böylece Pirevi'nde bulunan dervişlerin, Nakşi şeyh ve ailesinin ve Çelebilerin başta demografik özellikleri olmak üzere diğer farklı yönleri izah edilmiştir. Özellikle nüfus defterlerinin temel verilerinden olan eşkâl kayıtları sayesinde Bektaşî dervişlerinin fiziksel görünüşleri hakkında malumat sahibi olunmuştur. Bazı kayıtlarda dervişlerin hangi bölgeden Pirevi'ne geldiği ayrıntısının düşülmesi ise Pirevi'ndeki insan kaynağının Osmanlı sınırları içerisindeki dağılımını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca nüfus defterlerinden Pirevi vakfına bağlı köyler ve bu köylerde yaşayan kişiler de tespit edilmiştir. Nüfus defterleri haricinde temettuât defterinden de faydalanılarak Pirevi'nde daha önce şeyhlik yapmış olan Şeyh Veli'nin mal varlığı da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli Tekkesi (Pirevi), Bektaşî, nüfus defterleri, Nakşi.

Abstract

The Bektashism, which had an important place in the Ottoman Empire, was prohibited simultaneously with the closure of the Janissary corps. Hacı Bektaş Veli dervish lodge (Pir House), the center of Bektashism, was influenced by this process and remained under the rule of the Naqshis. Based on different archive documents in the studies conducted so far, this period of Pir House was tried to be clarified in this study. What is significance in this study is that Pirevi is examined in the light of the data of the population books and to reveal new information in this direction. 6 population registers held between 1830 and 1846 constituted the main lines of this study. Based on population data, new information and opinions are put forward about Babagan Bektashis, Celebis and Naqshi sheik and his family under the roof of Pir House. Thus, other aspects of the dervishes found in Pir House, the Naqshi sheik and his family and the demographic characteristics of the Çelebil are explained. Therefore, other aspects of the dervishes residing in Pir House, the Naqshi sheik and his family, and the other, particularly the demographic features of the Celebis are explained. In particular, thanks to appearance records, which are the basic data of the population of registry, the physical appearance of the Bektashi dervishes is known. In some records, the detail of the area where the dervishes came

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.01.2019, Kabul Tarihi: 12.04.2019. DOI: <https://dx.doi.org/10.34189/hbv.90.006>

** Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Tarih Bölümü Tunceli/Türkiye, azizalti@munzur.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00025009-9438>.

from is important in terms of showing the distribution of the human resources in Pir House in the Ottoman borders. In addition, the villages of the Pir House foundation and the people living in these villages were also identified. Apart from the population registers, the property of Sheikh Veli, who had previously made a sheikh in Pir House, was also revealed by making use of the temettuat register.

Key Words: Hacı Bektashi Veli Dervish Lodge (Pir House), Bektashi, population registry, Naqhsi.

1. Çalışmanın Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'nde (COA) yer alan COA NFS.d. 3551 numaralı defter, icmal şeklinde tutulmuştur. Nüfus verileri olarak özet bilgileri ihtiva eden bu defter, Kırşehir sancağı Kırşehir, Mucur, Hacı Bektaş Veli, Konur, Maden-i Gümüşkan, Keskin kazaları ile Çiçekdağı nahiyelerini kapsamaktadır. Defter 24 Aralık 1830 tarihlidir. COA NFS.d. 3526 numaralı defter, Kırşehir sancağının Kırşehir, Mucur, Hacı Bektaş, Konur, Maden-i Gümüşkan, Keskin kazaları ile Çiçekdağı nahiyesindeki Müslüman nüfus kayıtlarını içermektedir. 120 varaktan oluşan bu defter, 10 Haziran 1831 tarihlidir. Çalışma açısından defterin öne çıkan özelliği Pirevi'nde ikamet eden dervişlerin kayıtlarını içermesidir.

COA NFS.d. 3533 numaralı defter, 21 Şubat 1841 tarihli olup, Konya eyaleti, Kırşehir sancağının Hacı Bektaş ve Mucur kazalarının Müslüman nüfuslarını ihtiva etmektedir. Defter toplam 77 sayfadan oluşmaktadır.

COA NFS.d. 3534 numaralı defter ise 9 Ocak 1845 tarihlidir. Deftere Hacı Bektaş kazasının Müslüman nüfusu kaydedilmiş olup, defterin kapağında mükerrer bir defter olduğu kaydı düşülmüştür. Defter toplam 45 sayfadan meydana gelmektedir.

COA NFS.d. 3535 numaralı defter, çalışmada kullanılan diğer defterlerden farklı olup, Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde ikâmet eden kişileri kayıt altına alan yani tekkeye mahsus bir defterdir. Defter kapak dâhil olmak üzere 3 sayfadan meydana gelmektedir. Defter 9 Ocak 1845 tarihlidir.

COA NFS.d. 7377 numaralı defterin tarihi belli olmayıp, Hacı Bektaş kazasının Müslüman nüfusunu ihtiva etmektedir. Defter bir bütün olmayıp, eksiktir. Defterin toplamda kaç sayfa olduğu bilinmeyip, günümüze yalnızca ilk 38 sayfası ulaşmıştır.

COA ML.VRD.TMT.d. 820 numaralı defter ise temettuat defteridir. Bu defter, Mucur ve Hacı Bektaş kazalarında yaşayan Müslüman ahalinin mal varlıklarını içermektedir. Defter, 20 Ağustos 1840 tarihlidir.

2. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması

1826 yılında II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kapatmasının ardından kısa bir müddet sonra sıra Bektaşî tekkelerine gelmişti. Sadrazam, Şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri ile Nakşibendi tarikatından Beşiktaş'daki Yahya Efendi türbedarı Hafız Ahmet Efendi, Eyüp'teki Kaşgâri tekkesi şeyhi Balmumcu Mustafa Efendi, Mevlevî tarikatından Galata Mevlevihanesi şeyhi Kudretullah Efendi, Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Ali Efendi, Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Abdülkadir Efendi,

Halveti tarikatından Koca Mustafa Paşa'daki Sünbilye şeyhi ile Zâkirbaşı Şikarizâde Şeyh Ahmed Efendi, Merkez Efendi dergâhı şeyhi Ahmet Efendi, Üsküdar'da Nasuhizâde Şeyh Şemseddin Efendi, Celveti tarikatından Hüdâyî dergâhı şeyhi Şehab Efendizâde Seyyid Efendi ve Bandırmalızâde Galib Efendi, Sadiye tarikatından Kovacı Şeyh Emin Efendi'nin katılımıyla oluşan toplantıda Bektaşî tekkelerinin akıbeti hakkında bir araya gelindi (Öz, 2013: 75-76). Bektaşîlerin rız ve ilhad'a bulaştıklarını ve itikatlarının bozuldukları hükmüne varılarak 60 seneden evvel inşa edilmiş olan tekkelerin yıkılmasını, 60 yılı aşkın süredir varlığını koruyan tekkelerin ise mevcut hâllerinin korunması kararı verilmişse de buna mutabık kalınmamış ve tüm Bektaşî tekkeleri kapatılarak mallarına el konulmuş, birçoğu yıktırılmış, birçoğunun ise yönetimi Mevlevî, Nakşî, Sadî gibi Sünnî tarikat üyelerine devredilmiştir (Esad Efendi, 1241: 210). Bektaşîlere verilecek cezalar hususunda şura heyeti Bektaşîlerin yakalandıktan sonra sorulacak sualler neticesinde itikatlarının ne derece doğru ya da sapkın olduğu kanaatine varıldıktan sonra kesin hükme varılması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim İstanbul'da yakalanan Bektaşîler, Darphane zindanına götürülerek kendilerine dini sorular yöneltilmiştir (Öz, 2013: 76-77). Bu doğrultuda verilen ceaplara binaen Bektaşî babalarının bir kısmı idam edilirken, bir kısmı ise sürgüne gönderilmiştir (Esad Efendi, 1241: 210; Lütfi, 1292: 150-151). İstanbul'dan Kayseri, Tire, Güzelhisar, Sivas, Amasya, Birgi, Köstence, Erzurum, Bursa gibi şehirlere birçok Bektaşî Babası sürgün edilmiştir (Ayar, 2009: 49-51). II. Mahmut döneminde Pirevi'nin içerisine bir cami inşa ettirilerek, Nakşî bir imam atanmıştır (Hasluck, 1991: 11). Bu caminin açılmasında Hacı Bektaş kazasının rafizilik ve dinsizlikten temizlenmesi için Pirevi'ne atanan Nakşîbendi şeyhi Hacı Mehmed Said Efendi'nin etkisi olmuştur. Yeni şeyh buraya geldikten sonra ailesi için bir harem dairesi ile cami inşa ettirilmesini talep etmiş ve bu istekleri yönetimce kabul görmüştür (Ayar, 2009: 66-67). Yine başka yerlerde imkânların verdiği ölçüde diğer Bektaşî tekkeleri de camiye çevrilmiştir (Goodwin, 2004: 248).

Bektaşîliğin yasaklanmasının ardından Pirevi'ne Nakşî şeyh atanarak Pirevi'nin yönetimi ona devredilmiştir. Pirevi vakfının gelirlerinde düzenlemeye gidilerek vakıf gelirinin 4/15 hissesi Nakşî şeyhe, 4/15 hissesi derviş giderlerine, 4/15'lik pay Pirevi'nin bakım ve onarım masrafına ve geri kalan hissenin ise meşihat makamından alınan Hamdullah Çelebi'ye verilmesi kararlaştırılmıştır. Pirevi'nde Nakşî yönetimle birlikte artık Nakşî ayinleri de yapılmaya başlanmıştır. 1826'da Pirevi'nde kalan Bektaşî dervişlerinden başlarındaki 12 dilimli Bektaşî tacını çıkartıp Nakşîbendi olacaklarına dair söz alınmasının ardından dervişlerin burada kalmalarına müsaade edilir. Nakşî şeyhin ilk vazifesi, Pirevi'nde Nakşî ayini icra etmek, dervişlere hadis ve akait dersleri okutmak olmuştur (Kılıç, 2005: 173-175). 1848 yılında Pirevi'nin şeyhliğini yürüten Nakşî Mehmet Nuri Efendi, vakfın gelirleriyle alakalı bir kavga sonucunda dergâhtan kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Mehmet Nuri Efendi'nin bu durumundan sonra hiçbir Nakşî şeyh, Pirevi'ne gitmemiş ancak vakıftan kendi paylarına düşen hisselerini almaya devam etmişlerdir (Soyyer, 1992: 55-56). Böylece Nakşî yönetimin Pirevi'ndeki varlığı fiziken sona ermiştir.

Bektaşî tekkelerinin kapatılma kararından bir müddet sonra, Pirevi'nin seccadenişini Hamdullah Çelebi'nin vakfa sıkıntı çıkardığı ve bölgede fesada sebebiyet verdiği nedeniyle 1827 yılının Mart ayında Amasya'ya sürgüne gönderilmesi kararlaştırılır. Hamdullah Çelebi, Amasya şehrinde sürgün günlerinde Hasreti mahlasıyla şiirler yazmaya başlamıştır (Altuntaş, 2005: 88). Bazı kaynaklarda 7 yıl (Melikoff, 1993: 236), bazı kaynaklarda ise 13 yıl (Soyyer, 2005: 76) sürgünde kaldıktan sonra affedilerek tekrar memleketine dönme isteğinde bulunan Hamdullah Çelebi, maalesef olumsuz yanıt alır.² 1840 yılında bir kez daha Hacı Bektaş'a dönme talebini dillendiren Hamdullah Çelebi'nin bu kez isteği yetkili makamlarca uygun görülmemiştir (Maden, 2013: 88-92). Bu noktada araştırmacılar ikiye ayrılmaktadır. Bir taraftan Hamdullah Çelebi'nin izin çıkmasına rağmen Hacı Bektaş'a dönmediği ileri sürülmekte diğer tarafta ise Hamdullah Çelebi'nin Hacı Bektaş'a döndüğü ifade edilmektedir. Tarafımızca yapılan bu çalışma, meydana çıkan muğlaklığı ortadan kaldırmaktadır. 1845 yılında yapılan nüfus sayımında, Hamdullah Çelebi'nin Hacı Bektaş kazasına bağlı Yukarı Mahalle'nin 1. hanesinde oturduğu görülmektedir. Böylece Hamdullah Çelebi'nin sürgünden geçici bir süreliğine Hacı Bektaş kazasına döndüğü anlaşılmaktadır. Fakat Hamdullah Çelebi'nin bu dönüşü geçici olacaktır ki kendisinin mezarı Amasya'dadır.

Hamdullah Efendi'nin Amasya'ya sürülmesinin ardından Çelebilik³ payesini Veliyeddin Efendi almış olsa da kendisi, 1827'de Hacı Bektaş Veli vakfının yönetimine getirilirken Nakşibendi yolunu ve ilkelerini benimseme şartıyla atanmıştı (Altuntaş, 2005: 85). Fakat 1834 yılında Çelebiliğin kaldırılmasının ardından Veliyeddin Efendi, Sivas'a sürülmüştür (Maden, 2013: 92). Fakat 1846 yılındaki sayımda Hacı Bektaş kazasının Yukarı Mahallesinin 1. hanesinde Veliyeddin Efendi de kaydedilmiştir. Bu durum, 1846 yılında Veliyeddin Efendi'nin sürgünde değil, Hacı Bektaş'ta olduğunu ortaya koymaktadır.

Pirevi'nde bulunan 26 dervişten sekizi sürgüne yollanmıştı. Geriye kalanların ise Nakşi yolunu benimseyeceği sözü ile dergâhta kalmalarına izin verilmiştir (Godwin, 2004: 248). Hacı Bektaş kazası ahalisinden Abdülaziz de Kayseri'ye sürgün edilmişti⁴ (Maden, 2013: 98-99). Sürgüne gönderilen Abdülaziz muhtemelen, 1845 yılında yukarı mahallenin 3. hanesine kaydedilen ve Çelebi ailesine mensubiyeti vurgulanan Abdülaziz adlı kişiydi. Buna istinaden Abdülaziz'in bir müddet sonra sürgünden döndüğü söylenebilir. Sürgün edilen kişilerin yeni yerleştikleri yerlerde cemaatle birlikte mescit ve camilerde beş vakit namaz kılmalarına dikkat edilmesi gerekliliği yerel idarecilere bildirilmişti (Altuntaş, 2005: 88).

Bektaşîliğin yasaklı yıllarının tam olarak zamansal manada hangi aralığı kapsadığı belirli olmasa da genel kanaat Sultan Abdülmecid dönemi ile birlikte tarikatın yeniden canlanmaya başladığı yönündedir. Tanzimat ortamının getirdiği hava ile Abdülmecid'in Bektaşîlerin üzerine gitmemesi buna örnek olarak gösterilir. Daha sonraki yıllarda Bezmialem Valide Sultan'ın Bektaşîlere destek vermesi ve Sultan Abdüla-

ziz'in Bektaşî muhibbanı olduğu iddiası Bektaşîliğin bu dönemlerde artık serbest bırakılmasının nedenleri arasındadır (Varol, 2011: 61).

3. Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımı

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasının ardından yeni bir ordu oluşturulması amaçlanmış ve bunun için de bir gelir kaynağı arayışına girilmiştir. İşte bu arayış neticesinde yani gerek asker kaynağı sağlamak gerekse bu orduya maddi kaynak temin etmek için 1831 yılında modern anlamda sayılabilecek ilk nüfus sayımı yapılmıştır (Kartal, 1995: 10-11; Karpat, 2003: 56-61). Nüfus sayımının yapılabilmesi için 1829 yılında Ceride-i Kalem adı altında bir kurum oluşturulmuş ve kazalar merkez uygulama alanları seçilip, nüfus memurları tarafından kazalardaki ölümler, doğumlar ve göçler düzenli olarak kaydedilerek İstanbul'daki merkezi daireye bildirilmiştir. Oluşturulan bu sistem Kırım Savaşı'na kadar düzenli şekilde işlemiştir. (Kartal, 2003: 58).

1831 sayımında sadece erkeler sayılmıştır. Yapılan sayıma göre Osmanlı sınırları içerisinde 3.722.738 erkek vardır. Bir o kadar da kadın nüfusunun olduğu düşünülürse 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin 7,5 milyon nüfusunun olduğu ortaya çıkmaktadır. (Kartal, 2003: 58-59). 1831 sayımı ile Osmanlı Devleti, askerlik bakımından Müslüman nüfusu, vergi açısından ise Hıristiyan nüfusu öğrenmek istemiştir. (Kartal, 1995: 22).

1831 sayımının ardından köy usulünün benimsendiği yeni bir nüfus sayımı 1844 yılında yapılmıştır. Bu sayım da askerî amaç doğrultusunda yapılmıştır. (Kartal, 1995: 9). 1844 yılında başlatılan sayım, göçebe halkın ve Kıbrıs sayımının kapsamının da genişletilmesiyle 1861 yılına kadar sürmüştür. (Kartal, 2003: 62). Nüfus defterlerinde içerik olarak genellikle şu bilgiler yer almaktadır. Kişilerin adlarından önce sakal, bıyık veya ten rengi gibi fiziki özellikleri, mesleği ya da engel durumunun belirtildiği, akabinde baba adı veya lakabıyla birlikte kendi ismi yer almıştır. Daha sonra "sinn" ibaresiyle bireyin yaşının yazıldığı görülmektedir. Aile fertlerinin yazımının hane reisine yakınlık derecesine göre "oğlu, karındaşı (kardeşi), karındaşı oğlu, oğlunun oğlu, hafidi, yeğeni, damadı, kayını" şeklinde aile içi konumu belirtilmiştir (Kartal-Uysal, 2018: 536-537).

Çalışmamızda kullandığımız COA NFS.d 3535 numaralı defter, müstakil olarak sadece Pirevi'ndeki şahısları kayıt etmek için tutulmuştur. Diğer defterler ise rutin olarak tutulan nüfus kayıtlarının Hacı Bektaş kazasına yansımış şeklidir. Nitekim bu defterlere Hacı Bektaş kazası sınırları içerisinde bulunan tüm erkek vatandaşlar kaydedilmiştir.

4. Nüfus Defterlerinde Pirevi

Modern anlamda yapılan nüfus sayımlarından önce tapu tahrir defterlerinden yola çıkılarak Hacı Bektaş evlatları hakkında bilgi edinebilmekteyiz. 1576 yılında Hacı Bektaş evladı olarak 12 kişi, 1584 yılında 15 kişi kayıt edilmiştir. 1797 yılında

vergi muafiyetine yönelik bir vesikada ise 13 birey, Hacı Bektaş evladı olarak kayıt altına alınmıştır (Özlu, 2015: 509).

24 Aralık 1830 tarihinde Hacı Bektaş kazasında yapılan nüfus sayımı neticesinde dergâhta bulunan dervişler de kayıt altına alınmıştır. Fakat bu kayıtlar yalnızca rakamsal bilgi vermenin ötesine gitmemektedir. Kısmi de olsa 1826 badiresinin ardından Pirevi'nin işlevselliği bakımından burada bulunan kişilerin sayısının bilinmesi önemlidir. 1830 yılının son günlerinde Pirevi'nde 23 kişi vardır (COA NFS.d. 3551/12).⁵ Oysaki hemen üst satırlardan hatırlanacağı üzere 1826 badiresinin akabinde Pirevi'ndeki 26⁶ dervişten 8'i sürgüne gönderilmiş, geri kalan 18'i ise Nakşiliği kabullenme şartı ile dergâhta kalmalarına izin verilmişti (Goodwin, 2004: 248). 1830 yılındaki sayımda görüldüğü üzere Pirevi'ndeki derviş sayısı değişmiş, Pirevi'nde ikamet eden dervişlerin sayısı 23'e yükselmiştir.

Tablo 1 (10 Haziran 1831)

Hangâh-ı fukara-i dervişân tabi hazret-i pir Hacı Bektaş Veli (COA NFS.d.3526/62)

Pir-i fani postnişin Seyid Nebi Dede sinn 137	Kara sakallı Kılarcı Mahmud veled-i Abid sinn 35	Kır sakallı aşçı Hüseyin Dede veled-i Ahmed Baba sinn 45	Aksakallı Etmekci İbrahim veled-i Mirza sinn 30	Kara sakallı Kahveci Derviş Nuri veled-i sinn 31
Kır sakallı Derviş Hasan veled-i Mustafa sinn 45 (reft-i be-canib-i Mısır der-sene 1247)	Kır sakallı Derviş Ali veled-i Hasan sinn 45	Sarı sakallı Derviş Halim veled-i Mustafa sinn 30 (reft-i be-canib-i Mısır der-sene 1247)	Kır sakallı Derviş Süleyman veled-i Ali sinn 50	Az sarı bıyıklı Derviş Ahmed veled-i Ömer sinn 25
Sarı bıyıklı Derviş Mahmud veled-i Mustafa sinn 30	Köse sarı sakallı satatçı Derviş Ali veled-i Mehmed sinn 45	Kır sakallı Derviş İbrahim veled-i Münib sinn 45	Kır sakallı Derviş Mehmed veled-i Mustafa sinn 45 (reft-i diyar-ı aher der-sene 1250)	Kara sakallı Derviş Hasan veled-i Ömer sinn 30
Kara sakallı Derviş Mustafa veled-i Mustafa sinn 40	Kır sakallı Derviş Ali veled-i Mehmed sinn 45	Kara sakallı Derviş Mehmed veled-i Mehmed sinn 40	Kara bıyıklı Derviş Ahmed veled-i Hüseyin sinn 25	Sarı sakallı Derviş Hasan veled-i Mehmed sinn 30
Kara sakallı Derviş Abdullah veled-i Veli sinn 25 (Reft-i diyar-ı aher der sene 1250)	Sarı sakallı Derviş İsmail veled-i Süleyman sinn 50	Sarı sakallı Derviş İbrahim veled-i Mehmed sinn 50 (Reft-i diyar-ı aher der sene 1250)	Hane Tevliyet-i şeyh-i Nakşi Said Efendi sinn 70	Oğlu ... sinn 25
... Hacı Ali sinn 20	Diğer ... Ahmed sinn 20	... sinn ---		

Tahrir-i amed-i an Hicaz (COA NFS.d.3526/62)

Derviş Durhan veled-i Hasan sinn 40 (reft-i diyar-ı aher sene 1249)	Derviş Mansur veled-i Hasan sinn 30 (fevt fi 22 ... sene 1249)	Derviş ... veled-i Hasan sinn 35 (reft-i diyar-ı aher der sene 1250)	Derviş Hacı Ali veled-i Hüseyin sinn 40 (reft-i diyar-ı aher sene 1249)
--	--	--	---

10 Haziran 1831 tarihli defterde Pirevi’nde bulunan derviş ve babalar ile Nakşi şeyh ve ailesi yer almıştır. Derviş ve babaların yaşları ile birlikte fiziksel özellikleri de kaleme alınmıştır. Pirevi’nde Babagan⁷ kolunun temsilcisi olan Nebi Dede, postnişin olarak kaydedilmiştir. Hacı Bektaş’taki zamanın Dedebabası, Sivaslı Mehmed Nebi Dedebaba (1813-1834) sürgün edilmedi ama zamanın tanınmış Nakşi şeyhi Kayserili Mehmed Said Efendi’nin gözetimi altında tutuldu (Küçük, 2003: 35). Nebi Dede 137 yaşında olup, birçok insana kısmet olmayacak yaştadır. Postnişinin yanı sıra Pirevi’ndeki babaların iş bölümleri de ifade edilmiştir. Kilerci, ekmekçi, aşçı ve kahveci sıfatlarıyla nitelenen babalar, bunun örneğidir. Pirevi’ndeki babalar yaptıkları bu görevle aynı zamanda işgal ettikleri postları da temsil ediyorlardı. Ekmekçi, ekmekçi baba postunu; aşçı, aşçı baba postunu; kilerci, kilerci baba postunu; kahveci ise kahveci baba postunu temsil eden babaydı.⁸

Listede bazı şahısların isimlerinin üzerine açıklama yönünde notlar düşülmüştür. Açıklama yapılan isimler arasında Derviş Hasan, Derviş Halim, Derviş Mehmet, Derviş Abdullah ve Derviş İbrahim yer almaktadır. Derviş Hasan ve Derviş Mehmet’in 1831/1832 yılında Mısır tarafına gittiği yazılmıştır. Derviş Hasan ve Derviş Halim belki de Mısır’a Kaygusuz Abdal tekkesine gitmişlerdi. Derviş Mehmet, Derviş Abdullah ve Derviş İbrahim’in ise 1834/1835 yılında farklı bir yöreye gittiği belirtilmiştir. Dervişlerin Pirevi’nden gitmelerinin altında çeşitli sebepler yatabilir. Bu sebepler nüfus defterlerinde yer almadığı için yapılacak yorumlar maalesef tahminden öteye gitmeyecektir.

Derviş Durhan, Derviş Mansur, Derviş Hacı Ali ve ismi okunamayan bir başka dervişin Hicaz’dan geldiği yazılmıştır. Hicaz’dan gelen bu 4 dervişten üçü 1833/1834 yılında diğeri ise 1834/1835 yılında Pirevi’nden ayrılarak bilinmeyen bir yöreye göç etmişlerdir. Derviş Mansur ise hakka yürümüştür.

Bu defterdeki kayıtlara 70 yaşında olan Nakşi Said Efendi ile aile fertleri de yansımıştır. Kayıtlara göre Nakşi şeyhin ailesi beş kişiden oluşmaktaydı.

Nakşiler haricinde başka yerlere göç eyleyen kişilerde dâhil olmak üzere Pirevi’nde ikamet etmiş olan dervişlerin fiziksel özelliklerine bakıldığında 7’si kara sakallı, diğeri 7’si kır sakallı, 1’i aksakallı, 4’ü sarı sakallı, 1’i köse sarı sakallı, 1’i sarı bıyıklı, 1’i az sarı bıyıklı, 1’i ise kara bıyıklıdır. Dervişlerin tüyelerinin renklerine yönelik açıklama yapılmasına rağmen uzunluk, kısalık ya da zayıflık, şişmanlık özelliklerine yönelik bir ayrıntı düşülmemiştir. Sinn olarak kaydedilen kısımda ise derviş-

lerin yaşları belirtilmiştir. 137 yaşındaki Nebi Dede ve Nakşi aile istisna tutulduğunda Pirevi’ndeki dervişlerin yaş ortalaması 36,3’tür. Bu yaş ortalaması Pirevi’ndeki dervişlerin genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2 (21 Şubat 1841)

COA NFS.d.3533/71

Hane 60

177 Orta boylu Aksakallı postnişin-i Hangerâh-ı Hacı Bektaş Veli el-hac Mehmed Said veled-i Ebubekir sinn 71	178 Oğlu orta boylu Kara sakallı Mehmed Said sinn 36	179 Hafidi Mehmed Eşref sinn 6
180 Orta boylu Kır sakallı Türbedar Ali Baba veled-i Ali Baba sinn 55	181 Orta boylu Kır sakallı Dedebara veled-i Mahmud Baba sinn 56	Orta boylu Aksakallı Aşçı Ali Baba sinn 56

21 Şubat 1841 tarihli nüfus defterinde Dergâh’taki kişiler, 60. haneye kaydedilmişlerdir. Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere 1841 yılında dergâh’ta 6 kişi bulunuyordu. Belki bu sayı Pirevi için az gibi görülebilir. Bu durumda nüfusu kaydetmekle görevli olan kâtip, dervişleri ve diğer görevlileri dikkate almayıp onları kayıt altına almamış ya da Bektaşî tarikatının yasaklanmasıyla birlikte dervişler ve diğer görevliler dergâh’tan dört bir yana dağılmışlardır ki bu ikinci ihtimalin olma olasılığı daha yüksektir. Dergâh’ta bulunan 6 kişiden 1’i çocuk diğerleri ise yetişkindir. Kayıt edilen ilk üç kişinin Bektaşî olmadığı bilinmektedir. Çünkü Pirevi’nin kapatılmasının akabinde buraya Nakşi şeyhler atanmıştır. Dışarıdan dergâhın başına getirilen Postnişin Mehmet Said, ailesini de beraberinde getirmiş, nitekim oğlu Mehmed Said ve 6 yaşındaki torunu Mehmed Eşref’te kâtip tarafından zabıt altına alınmıştır. Dergâh’daki ikili yönetimin Dedebara’lık⁹ makamının da kaydedilmesiyle devam ettiğini göstermiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda Dedebara tabirinin ilk kez 1880 senesinde kullanıldığı yönünde bir kanıya varılsa da (Soyyer, 2005: 93-94), tarafımızca yapılan bu çalışma ile Dedebara ifadesinin resmi Osmanlı belgelerinde 1841 yılında kullanıldığı görülmüştür. Bu kayıta, Dedebara’nın ismi yazılmamış ancak babasının adı ifade edilmiştir. Nitekim Dedebara’nın Mahmud Baba’nın oğlu olduğu belirtilmiştir. Dedebara ve türbedarın babalarının da “Baba” olmaları bu kişilerin Bektaşî olduğunu göstermekte ve böylece oğulların da babalarının yolunu takip ederek tarikata girdikleri görülmüştür. Ayrıca babagân kolunu süren babaların da yaş ortalamasının pek fazla olmadığı göze çarpmaktadır.

1841 yılında çocuk hariç Pirevi’ndekilerin hepsi orta boylu ve sakallıdır. Bunlardan ikisi aksakallı, ikisi kır sakallı, birisi ise kara sakallıdır.

Tablo 3 (Tarihsiz)**Mahalle-i Yukarı (COA NFS.d. 7377/11)**

Uzun boylu kara sakallı sabık şeyh-i tekye Veli veled-i Feyzullah sinn 32	Oğlu Ali sinn 4	Yeğeni orta boylu ter bıyıklı Halil veled-i Ahmed sinn 25
---	-----------------	---

Mahalle-i Aşağı (COA NFS.d. 7377/33)

Orta boylu aksakallı Postnişin Mehmed Said veled-i Ebu Bekir sinn 70	Oğlu orta boylu kumral sakallı İmam-ı cami Mehmed Said sinn 35	Hafidi Mehmed Eşref sinn 5
Orta boylu kır sakallı Derviş Ali veled-i Ali sinn 55	Diğeri orta boylu kır sakallı Derviş Dede veled-i Mehmed sinn 51	Diğer orta boylu ak sakallı Aşçı Ali sinn 61

COA NFS.d. 7377 numaralı defterin kaynak tanıtımında tarihsiz olduğu belirtilmişti. Fakat defterin içerisindeki verilerle diğer defterler mukayese edildiğinde defterin tutulduğu tarih tahmin edilmektedir. 21 Şubat 1841 tarihli COA NFS.d. 3533 numaralı defterdeki verilerden yola çıkılarak bu tarihte Sabık Şeyh Veli Efendi'nin 33, oğlu Ali'nin 5 ve diğer oğlu Feyzullah'ın ise 1 yaşında olduğu görülmektedir. Tutulduğu tarihi bilinmeyen 7377 numaralı defterde ise Sabık Şeyh Veli 32, oğlu Ali 4 yaşında olup, diğer oğlu Feyzullah ise henüz dünyaya gelmediği için kayıt altına alınmamıştır. Şahısların yaşlarından yola çıkılacak olduğunda iki defter arasında 1 yıllık bir farkın olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 7377 numaralı defterin 1840 yılına ait olduğu söylenebilir.

7377 numaralı defterde hem Çelebiler, hem Bektaşiliğin Babagan kolunun mensupları hem de Devlet eliyle görevlendirilmiş Nakşi bireyleri görmektediriz. Çelebilerin yaşadığı ev, Hacıbektaş kazasının Yukarı mahallesinde yer alırken, Pirevi Hacıbektaş kazasının Aşağı mahallesinde bulunmaktadır. Yukarı mahalle olarak kaydedilen alan, günümüzde Pirevi'nin yakınında bulunan Çelebi konağını da içine alan bölgeyi kapsamaktadır. Pirevi'nin eski şeyhi olan Veli, uzun boylu ve kara sakallı olarak tarif edilmiştir. Pirevi'nin postnişini olarak ise Mehmed Said bulunmaktadır. Mehmed Said'in oğlu Mehmed Said ise cami imamı olarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca 5 yaşındaki Mehmed Eşref'de Postnişin Mehmed Said'in torunu olarak yazılmıştır. Nakşi yöneticilerin yanı sıra Pirevi'nde 3 şahıs daha vardır. Bunlardan Aşçı Ali, dergâhtaki bireylere ve gelen geçen yolculara yemek ikram etmekle görevli idi. Pirevi'ndeki dervişler, orta boylu olup, bunlardan ikisi kır sakallı iken diğeri aksakallıdır. Ayrıca dervişlerin yaşlarına bakıldığında orta yaş kategorisinde oldukları görülmektedir.

Tablo 4 (21 Şubat 1841)

Mahalle-i Yukarı (COA NFS.d. 3533, s. 60).

Hane 1 1 Orta boylu Kara sakallı Sabık Şeyh Veli Efendi veled-i Feyzullah sinn 33	2 Oğlu Ali sinn 5	3 Diğer oğlu Feyzullah sinn 1
---	-------------------------	-------------------------------------

Yukarı mahallenin 1. hanesine kaydedilen eski şeyh Veli Efendi, daha önceleri seccadenişin makamında bulunmuş olan Şehit Feyzullah Efendi'nin oğlu Veliyeddin Efendi'den başkası değildir. Nitekim Veliyeddin Efendi'nin çocukları olarak kaydedilen Ali ve Feyzullah ise ileriki yıllarda seccadenişin olarak görev yapacaklardır.¹⁰ 1841 yılındaki bu defterde Şeyh Veli 33 yaşındadır. Dolayısıyla onun 1808 yılında dünyaya geldiği ortaya çıkmaktadır. 5 yaşında olan Ali 1836, 1 yaşında olan Feyzullah ise 1840 doğumludur. Veli Efendi'nin orta boylu ve kara sakallı olduğu eşkâl kayıtlarında ifade edilmiştir. Oysaki bir yıl önce tutulan 7377 numaralı defterde Veli Efendi uzun boylu olarak tasvir edilmişti. Uzunluk, zayıflık, şişmanlık ve zayıflık sıfatları kişilere göre değişebilen niteliklerdir. Yani bu sıfatların tüm insanlar açısından bir ölçütü yoktur. Bundan dolayıdır ki bir önceki kâtip Veli Efendi'yi uzun boylu nitelerken, bir yıl sonra kazaya gelen ve nüfusu kayıt altına almakla görevli olan kâtip, orta boylu olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu ve 7377 numaralı defterdeki kayıttan yola çıkıldığında Hacı Bektaş evladının, malum vakadan 14-15 yıl sonra hala kazada meskûn olduğunu ortaya koymuştur.

20 Ağustos 1840 tarihinde kaleme alınan temettuat defterinde de sabık Şeyh Veli Efendi'nin orta boylu kara sakallı olduğu kaleme alınmıştır. Temettuat defterinin ihtiva bakımından nüfus defterlerinden farklı olması konuyla ilgili farklı bilgilere ulaşılmaması sağlamaktadır. Deftere göre önceki şeyh Veli Efendi'nin mal varlığı olarak şunlar kaydedilmiştir: Değeri 500 kuruş olan bir çift camız, kıymeti 600 kuruş olan üç inek, kıymeti 320 kuruş olan dört adet karasığır öküzü, kıymeti 180 kuruş olan üç adet inek, kıymeti 360 kuruş olan iki adet kısarak, kıymeti 120 kuruş olan iki adet eşek, kıymeti 1200 kuruş olan 60 adet koyun, kıymeti 165 kuruş olan 11 adet keçi, kıymeti 4800 kuruş olan altı adet tüğlü deve, kıymeti 1500 kuruş olan 3 adet deve, kıymeti 240 kuruş olan 4 dönüm bağ, kıymeti 1500 kuruş olan bir gözlü bezirhane ve kıymeti 160 kuruş olan 80 dönüm tarladır. Eski şeyh Veli Efendi'nin bir yıllık geliri ise 3000 kuruştur. Ayrıca şeyh Veli'nin geçmiş yılda herhangi bir vergi vermediği not düşülmüştür (COA ML. VRD.TMT.d. 820, s. 45). Her ne kadar Pirevi Bektaşilik açısından kapatılsa da Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebi ailesine mensup ve geçmişte seccadenişinlik yapmış olan şeyh Veli, merkezi otorite tarafından Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin manevi otoritesinden dolayı vergiden muaf tutulmaya devam etmiş ve böylece Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebilerin ayrıcalıklı statüsü Bektaşiliğin yasaklı yıllarında da devam etmiştir.

Pirevi’nde görevli olan Nakşi şeyh Hacı Mehmet Said Efendi de bu kayıtlara yansımıştı. Dergâhın Nakşi görevlisi ifa ettiği vazifesinden dolayı vergiden muaf tutulmuştur (Erdoğan, 2005: 100).

Şeyh Veli’nin mal varlığına bakıldığında 12 büyükbaş, 71 küçükbaş, 13 binek hayvan, 84 dönüm tarım ve ziraat alanı ile 1 adet yağ çıkartılan değirmene sahip olduğu görülmüştür. Sabık şeyh Veli’nin mal varlığının bir aile için gayet yeterli miktarda olduğu söylenebilir. Fakat bu kişinin Hacı Bektaş’ın soyundan gelen ve onun makamını temsil eden bir şahıs olduğu düşünüldüğünde mal varlığının o kadar da üst seviyede olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5 (9 Ocak 1845)

Kaza-i Hacı Bektaş der liva-i Kırşehri (COA NFS.d. 3534, s. 2)

Mahalle-i Savat

Hane 1

1 İmam cami-i Hacı Bektaş Veli Orta boylu kumral sakallı Mehmed Said Efendi veled-i el hac Said Efendi sinn 45	2 Oğlu Mehmed Eşref sinn 10	3 Diğeri İbrahim Tevhik sinn 1
--	-----------------------------------	--------------------------------------

Hacı Bektaş Veli Cami’nin imamlığını yürüten Mehmed Said Efendi, 1846 yılında postnişin makamında bulunan ve bir önceki deftere kayıtlı olan Mehmed Said Efendi’nin büyük ihtimalle oğludur. Çünkü Mehmed Said Efendi’nin oğlu Mehmed Eşref burada da kayıtlıdır. Baba ve çocuk isimleri Mehmed Said üzerindeki kanıyı güçlendirmektedir. Sünnileştirme politikaları doğrultusunda Pirevi’ne yapılan camiye, imam olarak oranın postnişinin atanması Hacı Bektaş Veli dergâhı üzerinde sistemli bir politika güdüldüğünü göstermektedir. Öyle ki buraya Devlet tarafından gönderilen görevliler arasında da sorun yaşanmaması için baba ile oğul farklı pozisyonlarda ama aynı amacı gerçekleştirmek için görevlendirilmişlerdir. Ya da Mehmed Said Efendi, postnişin olarak memur edildikten sonra oğluna bir mansıp kapmak veya gelir kapısı oluşturmak amacıyla stratejik bir noktadaki Hacı Bektaş Veli camine imam olarak atanmasını sağlamıştır. Ayrıca bu dönemdeki kayıtlara İmam Mehmed Said Efendi’nin 1 yaşındaki oğlu İbrahim Tevhik’te eklenmiştir.

Tablo 6 (9 Ocak 1845)

Mahalle-i Yukarı (COA NFS.d. 3534, s. 11)

Hane 1 1 Orta boylu kumral sakallı postnişin esbak şeyh Hamdullah Efendi veled-i Feyzullah sinn 50	2 Yeğeni orta boylu kumral bıyıklı Halil Efendi veled-i Ahmed sinn 28
Hane 2 1 Birader zâdesi Ali veled-i Veli Efendi sinn 10	Karındaşı Feyzullah 2 sinn 1
Hane 3 1 Orta boylu kır sakallı hanedandan Abdülaziz veled-i Mehmed sinn 50	2 Oğlu orta boylu şabb-ı emred Ali sinn 19
3 Diğeri Hüseyin sinn 5	

1827 senesinde, Hamdullah Efendi sürgün olduğundan vakfın gelirinin tevliyet ciheti Veliyeddin (Veli) Efendi'ye berat ettirilmiştir. Her ne kadar Hamdullah Efendi affedilmiş ve Devlet nazarında itikadında düzelme olmuşsa da, şehir halkıyla münasebeti fazla bulunmadığından vazifenin Veliyeddin Efendi'de kalması uygun görülmüştür (Soyyer, 2005: 76-77). Veliyeddin Efendi'nin ölümünün ardından Hamdullah Çelebi'nin bu vazifeyi tekrar devam ettirdiği bilinmektedir (Ulusoy, 1986: 97). 1845 yılındaki kayıtlarda Çelebilerden eski postnişin Hamdullah Çelebi ve ailenin diğer fertleri kayıt altına alınmıştır. Bu tarihte 50 yaşında olan Hamdullah Efendi, orta boylu ve kumral sakallıdır. Hamdullah Efendi ve yeğeni Halil Efendi aynı hanede yer alırken eski şeyh Veliyeddin Efendi'nin çocukları olan Ali ve Feyzullah ise 2. haneye yazılmışlardır. Bu tarihte Veliyeddin Efendi ölü olduğu için 2. haneye Veliyeddin Efendi'nin oğulları yazılmıştır. Veliyeddin Efendi'nin 10 yaşındaki oğlu Ali, Hamdullah Çelebi'nin erkek evladı olmadığı için Hamdullah Efendi'den sonra postnişinlik makamına oturmuştur (Ulusoy, 1986: 97). Hane 3'de kaydedilen ve hanedandan yani Çelebi sülalesinden olduğu vurgulanan Abdülaziz de çocuklarıyla kayıt altına alınmıştır. Abdülaziz 50, ergenlik çağındaki olan oğlu Ali 19, diğer oğlu Hüseyin ise 5 yaşındadır.

Tablo 7 (9 Ocak 1845)

Hacı Bektaş Veli hazretlerinin hangâh-ı alilerinde bulunan nüfus mevcudu (COA NFS.d. 3535/2-3).

Meşihat-ı hizmet memuresiyle deraliyye'den gelmiş an aslı Isparta kazasından idiğü Hangâh-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli Kuddüs-ü sırrihül azizülala seccadenişin Ulema-yı kiramdan es-seyyid Mehmed Efendi veled-i Ali sinn 42	Li-ecli'l misafüre Isparta'dan gelmiş sene 60 Biraderi Orta Boylu Kara Sakallı Hacı Mustafa Efendi sinn 39	Gulamı Zenci Kanber sinn 20
Tebaası orta boylu ter bıyıklı Abdurrahman veled-i Osman sinn 20	Vidin'den olub 30 gelmiş Hangâh-ı meydan erenleri orta boylu Kır sakallı Derviş Seyid Mahmud Dede baba bin Abidin sinn 51	Sofya'dan olub 45 gelmiş Türbedar-ı hazret-i Hacı Bektaş Veli Orta boylu kır sakallı Derviş el hac Ali Baba veled-i Mehmed sinn 59
Tırnova'dan olub sene 29 gelmiş Türbe-i Hacı Bektaş Veli Efendimiz aşhanelerinde Aşçı Baba orta boylu kır sakallı Derviş Ahmed veled-i Hüseyin sinn 70	Acar kasabasından olub 35 gelmiş Orta boylu kır sakallı Abacı Derviş Ali Baba veled-i Hüdaverdi sinn 55	Vezirköprüsü'nden olub 28 gelmiş Orta boylu kır sakallı Sancakdar Hasan Baba veled-i Mehmed sinn 60
Hazret-i piri ziyaret için Hüseyingazi'den gelmiş sene 60 Orta boylu kara sakallı Derviş Kadri veled-i Hüseyin sinn 42	Bor kasabasından olub 56 gelmiş Orta boylu kumral sakallı Derviş Ahmed veled-i Abdurrahman sinn 38	An asl-ı Vidin'den olub sene 60 gelmiş Orta boylu ter bıyıklı Derviş Hurşid Mehmed veled-i Hüseyin sinn 22
Kalecik'den sene 31 gelmiş Orta boylu aksakallı Derviş Ali Baba veled-i Mehmed sinn 75	Torbali'dan olub sene 25 gelmiş Orta boylu kır sakallı Derviş İbrahim veled-i Mahmud sinn 55	Vidin'den olub 55 gelmiş Orta boylu kumral sakallı Derviş Abdurrezak veled-i Mehmed sinn 40
Bor kasabasından olub 55 gelmiş Orta boylu kara bıyıklı Derviş Ali veled-i Ahmed sinn 26	Vidin'den olub 35 gelmiş Orta boylu kır sakallı Derviş Mahmud veled-i Mustafa sinn 44	Arnabud ... sene 59 gelmiş Uzun boylu ter bıyıklı Mehmed veled-i Ahmed sinn 23
Gerde kasabasından sene 59 gelmiş Orta boylu kara sakallı Derviş Mehmed Emin veled-i Mehmed sinn 32	Hüseyinabad'dan ziyaret için gelmiş sene 60 Orta boylu kara sakallı Derviş Abdullah veled-i Veli sinn 42	Selanik'den sene 58 gelmiş Orta boylu kara sakallı Derviş Hasan veled-i Mehmed sinn 33

Sakız'dan gelmiş sene 58 Orta boylu kumral sakallı Derviş Mustafa veled-i Ali sinn 36	Bosna'dan sene 51 Orta boylu aksakallı Derviş Mustafa veled-i Ahmed sinn 58	Sofya'dan sene 55 Orta boylu kara köse sakallı Derviş Sadık veled-i Ali sinn 41
Köstendil'den sene 60 Orta boylu ter bıyıklı Salih veled-i Abdullah sinn 20	Benderli sene 54 gelmiş Orta boylu kara sakallı Hüseyin veled-i Hasan sinn 42	Sofya'dan sene 56 gelmiş Orta boylu kumral sakallı Derviş Ali veled-i Selim sinn 32
Bolavadin'den sene 51 gelmiş Uzun boylu kara sakallı Derviş Ahmed veled-i Mehmed sinn 40	Gürünlü olub sene 59 Orta boylu kara bıyıklı Mehmed veled-i Abdullah sinn 30	Divriği'den sene 60 gelmiş Orta boylu kara sakallı Der- viş İbrahim veled-i Ahmed sinn 43
Urumiye'den olub sene 57 Orta boylu kara sakallı Derviş Mehmed veled-i İsmail sinn 37	Yanya'dan olub sene 60 gelmiş Orta boylu kumral sakallı Derviş Resul veled-i Davut sinn 35	Ankara'dan olub sene 59 Orta boylu kara bıyıklı Derviş Hasan veled-i Mah- mud sinn 30
Ankara'dan olub sene 59 gelmiş Orta boylu kır sakallı Derviş Ata veled-i Abdullah sinn 55	Buhara'dan sene 60 gelmiş Orta boylu şabb-ı emred Derviş Ali veled-i Hasan sinn 17	Hüseyinabad'dan ziyaret için gelmiş sene 60 Orta boylu şabb-ı emred Der- viş Ali veled-i Hasan sinn 17

Neferân

Civan: 20

Müsinn: 16

Yekûn: 36

9 Ocak 1845 tarihinde tutulan deftere göre Pirevi'nde toplam 36 kişi bulunmaktadır. 36 kişinin 20'si genç, 16'sı ise yaşlı kategorisindedir. Kaydedilen 36 kişinin birkaçı haricinde geri kalanı fiziki özellikleriyle birlikte tasvir edilmiştir. Fiziki özelliklerin başında bir insanın ilk bakışta gözüne çarptığı boyları kaydedilmiştir. Dergâh'daki kişilerin boylarına bakıldığında 32'si orta boylu, 2 kişi ise uzun boyludur. Diğer iki kişi hakkında boy hususunda bir görüş belirtilmemiştir. Uzunluk olarak ekseriyetinin orta boylu olduğu görülmüştür. Boyların ardından insanların çehresini belirleyecek özellikler yani sakal ve bıyık özellikleri yazılmıştır. 7 kişi bıyıklı olup, 25 kişi ise sakallıdır. Bıyıklılardan 4'ü ter bıyıklı yani bıyıkları yeni çıkmış kişilerdir. Diğer bıyıklı olan 3 kişi ise kara bıyıklıdır. Sakallılardan 10'u kara sakallı, 8'i kır sakallı, 2'si aksakallı, 1'i köse sakallı, 5'i ise kumral sakallıdır. 2 kişinin ise henüz sakalı ve bıyığı çıkmadığı için şabb-ı emred ibaresiyle kaydedilmişlerdir. Dergâh'daki kişilerin yaşlarına bakıldığında en küçüğü 17, en büyüğü ise 75 yaşındadır. Dergâh'daki kişilerin yaş ortalaması yaklaşık olarak 39,5'dur. Yani genel itibarıyla orta yaş kap-sayacak bir yaş dilimidir.

27 Ağustos 1842 tarihinde Hacı Bektaş Veli Hangâhı postnişini Nakşi Mehmet Said Efendi'nin vefat ettiği bilinmektedir. Mehmet Said Efendi'nin yerine Nakşibendi

tarikatından Ispartalı Mehmet Efendi geçmiştir (Soyyer, 2005: 77). Tablonun başında yer alan ilk dört kişi Seccadenişin Ispartalı Mehmet Efendi, kardeşi Hacı Mustafa Efendi, kölesi Zenci Kanber ve tebaası Abdurrahman'ın Bektaşî tarikatına müntesip olmadıkları bilinmektedir. Bektaşîliğin yasaklı yıllarında merkez tarafından görevlendirilen Seccadenişin Mehmet Efendi, hizmetkârlarını beraberinde getirmiş, kardeşi Hacı Mustafa Efendi ise misafir olarak tekkede bulunmuştur. Seccadenişin Mehmet Efendi'nin aslen Ispartalı olduğu ise kayıtlara not edilmiştir.

Ispartalı Mehmet Efendi'den sonra dergâhın başına Nakşî Mehmet Nuri Efendi tayin edilmiştir. Mehmet Nuri Efendi'nin Pirevi vakfının gelirleriyle alakalı bir konu hususunda kavga etmesinin ardından Pirevi'ni terk ederek kaçmak zorunda kalmıştır. Pirevi'nden ayrılan Mehmet Nuri Efendi'den itibaren Nakşî şeyhler artık, Pirevi'ne gitmeyip İstanbul'da ikamet ederek vakıf gelirlerinden kendi paylarına düşen kısmı alarak hayatlarını idame ettirmişlerdir (Alkan, 2011: 217).

Listede yer alan kişilerin, tarikattaki pozisyonlarına dair bilgilere de yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında 1845 yılında tarikatın Babagan kolunun başındaki kişinin Derviş Seyid Mahmud Dede baba olduğu anlaşılmaktadır. Dede baba'nın yanı sıra dönemin türbedarı Ali Baba ve Aşçı Baba'sı olan Derviş Ahmet hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Tabloda isimleri bulunan muhibbanın kaç yaşında oldukları belirtilmediği için defterin kayıt edildiği tarihten yola çıkılarak, Derviş ve Babaların doğum tarihlerine ulaşılabilmek için ortaya çıkmaktadır. Kişilerin yaşlarına bakıldığında, Dervişlik mertebelerine erişen bazı şahısların, çok genç yaşta bu makama ulaştıkları görülmüştür. Bilindiği üzere Bektaşîlikteki tarikat silsilesi aşık, muhip, derviş, baba, halife baba ve dede baba olmak üzere sıralanmaktadır (Altı, 2019: 70-76). Aşık ve muhiplik aşamalarını geçen Derviş Ali ismindeki iki kişi, çok genç bir yaş sayılabilecek 17 yaşında derviş olmuşlardır.

1845 yılında Pirevi'nde ikamet eden kişilerin yanı sıra Piri ziyaret için gelen tarikat üyeleri de var idi. Örneğin 42 yaşında olan Derviş Kadri, Hacı Bektaş Veli türbesini ziyaret etmek için Hüseyingazi'den çıkıp gelmiştir. Dervişlerin ve Babaların aslen nereli oldukları da kayıtlara düşülmüştür. İlk dört kişinin Bektaşî olmadıkları göz önüne alınıp, onlar liste harici düşünüldüğünde geri kalanların Osmanlı coğrafyasındaki kökenlerine bakıldığında Balkan ağırlıklı kişilerin varlığı görülmektedir. Balkan özelinde ise günümüz Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Vidin, Sofya, Köstendil ve Acar (Filibe) gibi şehirlerden dervişler gelmiştir. Bulgar toprakları haricinde Bosna, Yanya, Selanik, Bender şehirlerinden dervişler Pirevi'ne gelmişlerdir. Ayrıca Sakız adasından da bir kişi gelmiştir. Balkanların haricinde Anadolu'ya bakıldığında; Niğde'nin Bor kasabasından, Ankara Kalecik'ten, İzmir Torbalı'dan, Bolu Gerede'den, Çorum Alaca'dan (Hüseyinabad), Afyon Bolvadin'den, Sivas Gürün ve Divriği'den, Ankara'dan, dervişler ve babalar gelerek Pirevi'nde ikamet etmişlerdir. Bunların yanı sıra Pir Hacı Bektaş'ın manevi otoritesi İran'ın Urumiye ve Özbekistan'ın Buhara şehrine kadar etkisini göstermeyi başarmıştır. Nitekim Urumiye ve Buhara'dan dervişler, Pir'in dergâhına gelmişlerdir.

Defterlerde dikkati çeken noktalardan birisi, Bektaşiliğin kültürel olarak çevresini etkilemesidir. Bunu en iyi yansıtan alanlardan birisi burada yaşayan kişilerin isimlerinde görülmektedir. Aleviler ve Bektaşiler tarafından yaygın olarak kullanılan isimler, yöre halkı tarafından da kullanılarak nesilden nesile aktarılmıştır. Nitekim kullanılan isimlere bakıldığında Ali, Veli, Hasan, Hüseyin, Kalender, Murtaza, Haydar, Kanber gibi isimler göze çarpmaktadır. (COA NFS.d. 3533, s.60-67). Elbette ki Hacı Bektaş ve onun soyundan geldiğine inanılan evlatlarının isimleri de yöre ahalisi tarafından çocuklarına verilmişti. Bu doğrultuda Bektaş, Kasım, İskender, Abdülkadir gibi isimler de kullanılmıştır. (COA NFS.d. 3533, s.60-62).

5. Nüfus Defterlerinde Pirevi Vakfı

Nüfus defterlerinde Pirevi'ndeki bireyler hakkındaki bilgilerin yanı sıra Hacı Bektaş Veli vakfına ait olan yerler hakkında da malumât veren ifadeler yer almaktadır. 1846 yılına ait defterde Hacı Bektaş kazası etrafındaki mezzaraların Hacı Bektaş Veli vakfına ait olduğu notu düşülmüştür.¹¹

Pirevi vakfına bağlı olan Engelkom-ı Abdalân köyünde yaşayan şahısların kayıtları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8 (9 Ocak 1845)

Karye-i Engelkom-ı Abdalân¹² (COA NFS.d. 3534/38)

Hane 1 1 Orta boylu kumral sakallı İsmail veled-i Mahmud sinn 42	2 Oğlu Aşer sinn 4	Diğeri Ali sinn 1
Hane 2 1 Ortaboylu Aksakallı Sail Hüseyin veled-i Halinin oğlu İbrahim sinn 65	2 Oğlu orta boylu kara sakallı Der- viş Bektaş sinn 25	3 Diğeri Mahmud sinn 12
Hane 3 1 Orta boylu kara sakallı Fukara Yusuf veled-i Ali sinn 40	2 Oğlu Bektaş sinn 17	3 Diğeri Ali sinn 13
Diğeri Veli sinn 9	Hane 4 1 Orta boylu Kır sakallı Musa ve- led-i Kürekçi- kürkçü oğlu Meh- med sinn 44	Oğlu Mehmed sinn 12

Diğeri Ali sinn 8	Diğeri Kadri sinn 1	Hane 5 1 Orta boylu kara sakallı Veli veled-i Mehmed sinn 28
2 Oğlu Halil sinn 5	Diğeri Mehmed sinn 1	Hane 6 1 Orta boylu Aksakallı Memik veled-i Derviş Veli sinn 60
2 Oğlu Ahmed sinn 13	3 Diğeri Veli sinn 3	Diğeri Ali sinn 1
Hane 7 1 Yetim Mehmed veled-i Eyüb oğlu sinn 3	2 Karındaşı Eyüb sinn 1	Hane 8 1 Orta boylu Kır sakallı Ab- dullah veled-i Mustafa sinn 49
2 Oğlu Ali sinn 16	Hane 9 1 Orta boylu Kara sakallı Derviş Hanefi veled-i ... Mehmed sinn 30	2 Oğlu Mehmed sinn 4
3 Karındaşı orta boylu ter bıyıklı Mus- tafa sinn 23	Hane 10 1 Orta boylu kara sakallı Mehmed veled-i Mustafa sinn 36	2 Oğlu Mustafa sinn 4
3 Diğeri Hüseyin sinn 2	4 Diğeri Hasan sinn 1	5 Karındaşı orta boylu kara sakallı Süleyman sinn 31
Hane 11 1 Orta boylu Aksakallı fukara Ali veled-i Mustafa sinn 59	2 Oğlu emred Mustafa sinn 15	Hane 12 1 Orta boylu kara sakallı Batman Hasan veled-i Ha- san sinn 33
Hane 13 1 Kara Sakallı Ali veled-i Cuma oğlu Mehmed sinn 35		

Hane: 13, Neferan: 37.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Abdalân köyünde 13 hanede 37 kişi bulunmaktadır. Yaş ortalaması yaklaşık olarak 20 olan bu köyün demografik yapısının

çok genç olduğu görülmektedir. Erkeklerin yanı sıra kayıt altına alınmayan kadınların sayısının da erkekler kadar olduğunu varsayarsak köy nüfusunun yaklaşık 74 kişi olduğu söylenebilir. Fiziksel özellikleri kaydedilen kişilerin hepsi orta boyludur. 1 kumral sakallı, 8 kara sakallı, 3 aksakallı ve 2 kişi kır sakallıdır. Ayrıca 1 kişi de ter bıyıklı yani bıyıkları yeni çıkmış olarak kaydedilmiştir. 7. Haneye kaydedilen Yetim Mehmed, babası öldüğü için yetim sıfatıyla yazılmıştır. Nitekim 3 yaşında olan Mehmed, kadınlar deftere yazılmadığı için hane reisi olarak kaydedilmiştir.

6. Sonuç

Şimdiye kadar Bektaşilik hakkında yapılan çalışmaların çoğu, XIX. yüzyıl ve sonrasına aittir. Çalışmalar, XIX. yüzyılı kapsayacak şekilde yoğunlaşmasına rağmen yapılan araştırma neticesinde bu yüzyıla ait nüfus defterlerinin Bektaşilik açısından pek fazla kullanılmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda Osmanlı arşivinde yapılan tarama neticesinde Pirevi'ne ve Hacı Bektaş kazasına ait nüfus defterleri tespit edilerek Hacı Bektaş Veli tekkesini aydınlatacak yeni bilgiler keşfedilmiştir. Çalışma, nüfus defterleri ışığında yapılmış olup, XIX. yüzyılda Pirevi'nin kapısının bizlere biraz daha aralanmasına katkı sunmuştur.

Nüfus defterlerinin Pirevi hakkında bizlere ne tür bilgi verebileceği hususuna gelindiğinde defterlerde göze çarpan ilk nokta Pirevi'ndeki derviş sayısıdır. 1826 yasağı ile birlikte Pirevi'ndeki dervişlerin sayısında ilk etapta bir azalma göze çarpsa da daha sonraki yıllara ait verilerden yola çıkıldığında derviş sayısında artış söz konusudur. 1831 ve 1845 sayımlarına bakıldığında Pirevi'nde hatırı sayılır bir derviş güruhunun olduğu görülmüştür. Birde bunlara kendi konaklarında ikamet eden Çelebiler eklendiğinde Bektaşiler açısından irşat faaliyetlerini yürütecek temel gurup ortaya çıkmıştır. Diğer çerçeveden bakıldığında Nakşilerin de Pirevi'ndeki varlıkları ortaya konulmuştur.

Nüfus defterlerinde sayısal verilerin yanı sıra Pirevi'nde bulunan derviş, baba ve dedebabanın fiziksel özellikleri de ifade edilmiştir. Bu durum o dönemdeki derviş ve babaların sima ve endamlarının zihinlerimizde canlanmasına yol açmıştır. Pirevi'ndeki şahıslar görevleriyle birlikte zikredildikleri için dergâhtaki iş bölümü hakkında da bizlere ipuçları vermektedir. Defterde derviş ve babaların yaşlarının yazılmaları defterin tutulduğu tarih göz önüne alındığında bu kişilerin doğum tarihleri hakkında bir fikir vermiştir. Bunun yanı sıra Pirevi'ne ziyaret için farklı bölgelerden birçok kişinin geldiği görülmüştür. Aslında bu durum Bektaşiliğin yasaklı yıllarında bile Pirevi'nin hala bir merkez konumu görevini üstlendiğini göstermektedir. Tarafımızca yapılan bu çalışma ile resmi belgelerde Dede Baba tabiri hakkında daha önce öne sürülen tespitin artık geçerliliğini yitirmiş olmasıdır. Nitekim daha önceki çalışmalarda resmi vesikalarda Dede Baba ifadesinin ilk olarak 1880 yılında kullanıldığı ifade edilmiş; oysaki ele aldığımız bu çalışma ile bu tarihin eldeki kaynaklar neticesinde şimdilik 1841'e kadar geriye götürülebildiği ispatlanmıştır. Babagan kolunun yanı sıra defterlerde Çelebilere ait bilgiler de yer almıştır. Özellikle Hamdullah Çelebi'nin sürgün yıllarına

yönelik bilgi muğlaklığı, yapılan bu çalışmayla giderilmiştir. Yine temettuat defterinin katkısıyla bir çelebiye ait mal varlığı ortaya konulmuştur. Temettuat kayıtlarında dik-kati çeken diğer bir nokta ise Bektaşiliğin lağvedilmesine rağmen daha önce Çelebilik payesini almış ve Hacı Bektaş'ın makamını temsil eden bir kişinin vergiden muaf tutulmasıdır. Devlet, her ne kadar Bektaşiliği yasaklasa da Hacı Bektaş Veli'den ötürü onun soyundan gelen kişilerin ekonomik ayrıcalıklarının tanımaya devam etmiştir. Seccadenişinliklerinden dolayı günümüzde bilinen Çelebilerin yanı sıra Hacı Bektaş Veli'nin soyuna mensup olan diğer bireyler de gün yüzüne çıkartılmıştır. Babagan ve Çelebi koluna yönelik bilgilerin yanı sıra Pirevi vakfına yönelik malumatı da defterler kısmen ihtiva etmiştir.

Nüfus defterleri, Pirevi'nin Nakşi yönetimi altında geçen yıllarına da ışık tutmuştur. Osmanlı Devleti'nin Sünnileştirme politikaları neticesinde Pirevi'ne gönderilen Nakşi şeyh, nüfus defterlerinde yerini almıştır. Nakşi şeyh, ailesiyle buraya yerleşmiş ve aile fertlerinden birisinin Pirevi'nde sonradan inşa edilen caminin imamı olarak atanmasına zemin oluşturmuştur. Böylece Nakşiliğin Pirevi'ndeki varlığı farklı bir perspektiften gün yüzüne çıkarılmıştır.

Sonnotlar

- 1 Asıl adı Mehmet Hamdullah olan Hamdullah Çelebi, 1767 senesinde Hacı Bektaş'ta dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Bektaş Veli seccadenişinlerinden Feyzullah Çelebi, annesi ise Rahim Hanım'dır. 1824 yılında Feyzullah Çelebi'nin şehit edilmesinin ardından 57 yaşında Hacı Bektaş Veli seccadenişini olarak atanır. Hamdullah Çelebi, tahsili ve bilgisi sayesinde tarikatta saygın bir seviyeye gelmiş, etrafındaki kişileri dergâhta sık sık toplayarak onlara dersler vermiştir (Maden, 2017: 344-345). Aynı zamanda iyi bir şair de olan Hamdullah Çelebi, Hacıbektaş'ta iken "Hamdullah", sürgünde iken Hacıbektaş'a hasret kaldığı için "Hasreti" mahlasıyla şiirler yazmıştır (Doğanbaşı, 1998:48).
- 2 Melikoff, 1833 yılında Hamdullah Çelebi'nin affa uğrayarak Hacı Bektaş kazasına ikamet etme izni aldığı iddia etmektedir. (Melikoff, 1993:236). Soyyer ise Hamdullah Efendi'nin, 1840 yılındaki arzında sürgünlüğünün 13 yılı aştığını ve artık Hacıbektaş'a dönmek istediğini ifade etmiştir. Devlet, Hamdullah Efendi'yi, şeyhlik uhdesinde bulunmamak şartıyla affetmiştir. (Soyyer, 2005: 76). Diğer bir araştırmacı ise Hamdullah Çelebi'nin affa uğramasına rağmen Hacıbektaş'a gelmeyerek Amasya'da kalmaya devam ettiğini ifade etmektedir (Erdügan, 2018:204).
- 3 Hacı Bektaş'ın neslinden geldiğini iddia eden guruba ise *Dedegan* kolu denilmiştir. Dedegan (Çelebi) kolunun, Babaganlara karşı en önemli avantajı, cedlerinden ötürü vakıf idaresini ve gelirlerini ellerinde buldukları için merkezi otorite tarafından birinci derecede muhatap alınmalarıydı (Yıldırım, 2015: 81).
- 4 "Yeniçerilerin sebebine Bektaşilere dahi mücâzât olduğu sırada meşâyih ve fukarâ-yı Bektaşiyeyden bazı zevât Kayseri gibi ulemâsı bol bazı bilâda nefy olundukları sene-i sâbika mevâddında muharrer idi." Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi 1, s. 123.
- 5 Fakir-i dervişan-ı hangâh-ı huzuru Hacı Bektaş Veli neferan 23.
- 6 Soyyer ele aldığı çalışmasında derviş sayısını 25 olarak belirtmiştir (Soyyer, 2005: 76).
- 7 Tarikatın ikinci kurucusu yani Piri Sanî olarak adlandırılan Balım Sultan, 1501 yılında II. Bayezit tarafından Pirevi'nin başına getirilmiştir. Balım Sultan, Bektaşiliğe günümüze kadar süre gelen yeni bir yapılanma getirmiştir. Balım Sultan Erkânı da denilen bu yapılanmanın bazı bileşenlerini şunlar oluşturmaktadır. Bunlardan ilki Bektaşilik'te mücerretliğin yani bekâr Derviş ve Babaların ortaya çıkmasıdır. Bu tarihten sonra mücerretliği savunan Bektaşiler'e *Babagan* denilmiştir (Birge, 1991: 64-65; Altı, 2019: 44-45).

- 8 Aşevi Babası, Pirevi'nde Babagan kolundaki protokolde Dede Baba'dan sonra en önemli kişidir. Ayrıca Ekmekevi, Aşevi, Mihmanevi, Kilerevi, Meydanevi için bkz (Noyan, 1998:457-463).
- 9 Bektaşilikte en üst mertebeye Dede Baba'lıktır. Dede Baba, Hacı Bektaş Veli'yi temsilen onun dergâhında postnişin ve türbedar'dır. Dede Baba'lık hayat boyuncadır. Babadan oğula miras kalmaz. Dede Baba'nın Hakk'a yürümesinin ardından Babalar arasından halifelik aşamasına ulaşmış olan kimseler arasından en değerli, en iyi ahlaklı ve en bilgilisi seçilerek Dede Baba'lığa getirilirdi (Noyan, 1998: 317-318).
- 10 Ali Celalettin Çelebi'ye (1846 yılında mütevellilik beratı ve 1848 yılında da evladiyet hissesi verilmiştir. Ali Celaleddin Çelebi'nin ölümünden sonra yerine Feyzullah Çelebi (1811-1878), Abdülaziz tarafından verilen 16 Ramazan H. 1288 tarihli fermanla postnişin olur (Ulusoy, 1986: 97). Çelebilerin listesi için bkz. (Yıkılmış, 2014: 186).
- 11 "Kaza-i Hacı Bektaş tabi livâ-i Kırşehir. Kaza-i mezkûrun civar mezraâsı Hacı Bektaş Veli Kuddise sırrahul âli hazretlerinin zaviye vakfı ve meşrut iddûğü" (COA NFS.d. 3533/56).
- 12 "İşbu sene-i merkumede kain zirde muharrer abdalân haneleri hâlâ irade-i seniyye ber veçhi malikane-i Sultan Hacı Bektaş Veli Kuddüs sırruhu hazretlerinin türbe-i saadetleri hatb-ı küşan virgü ve sair ... tekâlifden muafiyetde oldukları" (COA NFS.d. 3534/38).

Kaynaklar

I. Arşiv Vesikaları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

COA NFS.d. 3526, 3533, 3534, 3535, 3551, 7377.

COA ML.VRD.TMT.d. 820.

II. Yazılı Kaynaklar

- Akbayar, Nuri. (Haz). (1999). *Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi 1*, İstanbul: YKY.
- Alkan, Mustafa. (2011). "Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesine Nakşibendi Bir Şeyhin Tayini Merkezi Bir Dayatma ve Sosyal Tepki", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 57, 213-223.
- Altı, Aziz. (2019). *Balkanlarda Bektaşilik XVII-XVIII. Yüzyıllar*. Ankara: La Kitap.
- Altuntaş, İbrahim. (2005). "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasından Sonra Bektaşî Tekkeleri ve Osmanlı Yönetimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ayar, Mesut. (2009). *Bektaşilikte Son Nefes Yeniçeriliğin Kaldırılmasından Sonra Bektaşilik*. İstanbul: Giza Yayınları.
- Birge, K. Birge. (1991). *Bektaşilik Tarihi, Bektaşilik Tarihi*. Çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları.
- Özlü, Zeynel, "Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Veli Sülalesi Çelebiler". *Belleten*, LXXIX, S. 285, 2015, 501-529.
- Doğanbaş, Muzaffer. (1998). "Hamdullah Çelebi Türbesi". *Cem Dergisi*, S. 77, 46-48.
- Erdoğan, Havva. (2005). "820 Numaralı Temettuat Defterine Göre Tanzimat'ın İlk

- Yıllarında Mucur ve Hacı Bektaş'ın Demografik Yapısı ve Sosyal Durumu". *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C. 6, S. 1, 95-102.
- Erdüğan, Serkan. (2018). "Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Hamdullah Efendi". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 17, 193-210.
- Esad Efendi. (H.1241). *Üss-i Zafer*, İstanbul.
- Goodwin, Godfrey. (1997). *Yeniçeriler*. Çev. Derin Türkömer, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kılıç, Rüya. (2005). "Yenileşme Döneminde Meşrutiyetten Gayrimeşruluğa Bektaşîlik: Otorite-İtaat- Mücadele". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 169-186.
- Küçük, Hülya. (2003). *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşîler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Lütfi. (H. 1292). *Tarih-i Lütfi I: Matbaa-i Amire*.
- Maden, Fahri. (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: TTK.
- . (2017). "Amasya'da Bir Sürgün Çelebi: Hamdullah Efendi (1767-1846)", *Uluslararası Amasya Sempozyumu*, Amasya.
- Melikoff, İrene. (1993). *Uyur İdik Uyardılar*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Noyan, Bedri. (1998). *Bektaşîlik ve Alevilik C. 1, , İstanbul: Ardıç Yayınları*.
- Varol, Muharrem. (2011). "Bektaşîliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarihî Politikaları (1826-1866)", *Yayımlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul*.
- Öz, Baki. (2013). *Bektaşîlik Nedir*. İstanbul: Der Yayınları.
- Hasluck, V. (1991). *Bektaşîliğin Coğrafi Dağılımı*. Çev. Turgut Koca-A. Nezihî Erginsoy. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- Karal, Enver Ziya. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2003). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kartal, Kazım- Uysal, Mustafa Ali. (2018). "Tanzimat Öncesi İncir Kazasının Demografik Yapısı". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 81, 533-553.
- Ulusoy, Celalettin. (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*. Hacıbektaş: Akademi Matbaası.
- Soyyer, Yılmaz. (2005). *19. Yüzyılda Bektaşîlik*. İzmir: Akademi Kitabevi.

- . (1992). “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Bektaşilik: Bektaşi Tekkelerinin Kapatılışı Ve Bektaşiliğin Yasaklı Yüzyılı”, *Arayışlar Dergisi*, S. 2, s. 35-66.
- Salman Yıkılmış, Meral. (2014). *Hacı Bektaş Veli’nin Evlatları “Yol”un Mürşitleri: Ulusoy Ailesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, Rıza. (2015). “Bektaşi Kime Derler?: “Bektaşi” kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”. *Kızılbaşlık Alevilik Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*, İstanbul: İletişim Yayınları, 71-108.